

Феодосій СТЕБЛИЙ (Львів)

ГАЛИЦЬКА ШЕВЧЕНКІЯНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Під час педагогічної праці у Львівському університеті та керівництва Науковим товариством ім. Т. Шевченка (1894–1913 рр.) Михайло Грушевський великою мірою спричинився до реальної високої оцінки і популяризації серед галичан імени і творчості Тараса Шевченка. У творчій спадщині вченого періоду галицької доби його діяльності поважне місце займає чималий цикл публікацій про літературний подвиг і значимість суспільно-культурної місії Кобзаря. Це насамперед “Ілюстрована історія України” (1911, 1913, 1917, 1921, а також пізніші перевидання 1967, 1990), “Очерк истории украинского народа” (1904, 1906, 1911, 1913, 1914, також – 1991), серія статей в часописах “Діло”, “Літературно-науковий Вісник”, а серед них: “Виступ на відкритті вечора пам’яті Т. Шевченка в Народному Домі у Львові 16 березня 1896 р.”, “В 48-мі роковини Шевченка” (1909), “Два ювілеї” (1911), “Свято єднання” (1912). У нашій статті постараюся коротко простежити провідні думки згаданих публікацій.

У праці “Очерк истории украинского народа” (1904) історик наголошував, що поява між українськими письменниками 1830-х років такого першорядного таланту, як Т. Шевченко, завершила формування української національної літератури. Вихід з-поміж кріпаків геніяльного поета став великим щастям для українського відродження, надзвичайним успіхом, єдиним свого роду явищем у світовій літературі. Т. Шевченко вніс в українську літературу новий зміст, низку нових мотивів, а саме: звернення до минулого народу, захоплення, не бачене раніше, народними війнами XVII–XVIII ст. і козацтвом, в ідеалізації якого, за народною традицією, вишукує мотиви, співзвучні його ідеалам суспільної справедливості, свободи і незалежності, прояви протесту проти кріпацтва, проти політичного гніту і будь-якого посягання на свободу і гідність людської особистості¹.

Висловлені у згаданій праці думки історик продовжив у “Ілюстрованій історії України” (1911), зазначаючи, що з появою Т. Шевченка українське літературне відродження було забезпечене, що поет спільно з учасниками Кирило-Методіївського братства М. Костомаровим, П. Кулішем та ін. роздумував над минулим України, над тяжким становищем поневоленого народу і способами його визволення, здобуття свободи та рівності, у своїй поезії першим з українських поетів звернувся до козацької і гайдамацької минувшини, шануючи в ній боротьбу за волю й право народне, що згодом ідеї братчиків та Т. Шевченка увійшли в основу ідеології українського національного руху наступної доби².

¹ Грушевський М. *Очерк истории украинского народа*. – Київ, 1991. – С. 315–316.

² Грушевський М. *Ілюстрована історія України*. – Київ; Львів, 1913. – С. 491–493.

Висловлені у згаданих вище узагальнювальних працях думки М. Грушевський розвинув і продовжив у ювілейних публікаціях на сторінках галицьких періодичних видань. У доповіді, виголошеній в Народному Домі в 1896 р., червоною ниткою проходить думка про роль інтелігенції у процесі національного відродження у світлі ідей Т. Шевченка. Доповідач вважає, що в минулих часах України Тарас бачив, як народні маси ставали непоборною лавою в ім'я ідеї волі і правди, і він вірив, що перед таким рухом мас ніщо не зможе встояти, що Шевченко добре розумів дійсний зміст нашої історії. Він бачив її зміст, її славу в ідеї рівності й волі.

Через всю історію нашого народу, як життєвий нерв, як провідний мотив, – за його словами, – переходить вічна боротьба народних мас за волю, рівність і самоуправу. Але ці змагання народні, – продовжує автор, – не привели до пожаданого результату. Народні рухи руйнували устрій суспільно-політичний, що розминався з народними ідеалами справедливості й добра, але на місце їх народні маси не вміли збудувати такого устрою, щоб їм відповідав: масам бракувало політичного виховання, освіти, свідомості, аби свої невиразні, більш відчувані, ніж сформульовані, ідеали перевести в життя і втілити в міцних, скристалізованих формах громадського й державного устрою.

По багатовіковій боротьбі починає витворюватись те, чого бракувало народові для досягнення своєї мети, – формується інтелігенція, що, вивисуючись над рівнем народної освіти, розширяючи свій духовний світогляд, не пориває свого зв'язку з народом, уважає себе його частиною, переймає його ідеали, надає тим невиразним народним мріям ясноту, укінчені, скристалізовані форми і ставить своєю задачею – разом з народом на їх основі реформувати суспільний устрій. Автор вважає, що в цім витворенні нової української демократичної, поступової інтелігенції лежить результат цілої нашої історії, а провісником його виступає Т. Шевченко, найбільший син мас народних, що їх ідеали і змагання, їх жалі й надії вніс між нову українську інтелігенцію і, виливши у високо артистичні форми, передав як народний заповіт цій інтелігентній громаді.

Автор вважає, що за п'ятдесят літ поступила ця інтелігенція незмірно вперед, її українська свідомість поглибшала, вона зблизилась до народу без порівняння і може себе вже справедливо вважати репрезентацією народу. Розширилася незмірно й Тарасова аудиторія: це вже не дрібна купка лівобічної шляхти, а ціла Україна – Русь від Сяну до Кубані, до поліських пущ, всі верстви. “Кобзар” розійшовся сотнями тисяч і вже знайшов собі дорогу під сільську стріху, що виплекала його провідні ідеї.

І все ж автор вважає, що інтелігентів ще мало, а обов'язків і завдань багато, всякий, хто має ще в собі духа, повинен прикласти рук до народної роботи, ні від кого й нізвідки не можна сподіватись помочі, а тільки на свої сили треба розраховувати. Необхідно стати з напруженою енергією до роботи культурної, економічної, громадської і це забезпечить успіх нації³.

У статті “В сорок восьми роковини Шевченка” автор констатує, що з року в рік зростає слава і велич Шевченка, його культ серед нашого народу. Сотні зростають на тисячі, тисячі на мільйони гарячих прихильників пам'яті нашого великого поета, найулюбленішого сина України. Все нові й нові покоління прибувають,

³ *Грушевський М.* Виступ на відкритті вечора на пошану пам'яті Т. Шевченка в Народному Домі у Львові 16 березня 1896 р. // Діло. – 1896. – Ч. 52.

національно усвідомлені великого значення Шевченкової творчості, перейняті глибоким поважанням для оголошених ним ідей. Де ступає українська нога, як святий стяг українського життя піднімається хоругва нашого Кобзаря. В часи під'яремного життя, тяжкого поневолення українства постать геніяльного Шевченка стала, за словами М. Грушевського, благовістям відродження. Як символ цього відродження вона зостанеться навіки дорогоцінним скарбом усім частям нашої вітчизни, розділеної, прип'ятої до різних державних організмів, але нероздільної та нерозривної. Ні одно ім'я в нашій довговіковій, повній багатого змісту, традиції, – вважає автор, – не панує так абсолютно, так нероздільно і повно над нашими симпатіями, не тішиться такою безмежною любов'ю, як це благородне ім'я великого співця великого горя українського люду і його великих надій. Ні одно ім'я не в'яже нас в одну національну цілість, як воно.

Його поезія розкрила очі приспаному українству, роз'єднані часті України звела в одну національну сім'ю. Перефразуючи відому Тарасову хвалу Шафариківі, – вважає автор, – можемо з повним правом кликнути до нього самого:

*Слава тобі, наш Тарасе,
Во віки і віки,
Що звів єси в одне море
Українській ріки.*

Не тільки з'єднав в одно тіло розшматовані часті української землі, українського народу, але й оживив його душею живою.

Автор вважає, що головні ідеї Шевченкової творчості стали провідними ідеями нашого національного відродження, і Шевченкові свята стали неустанними маніфестаціями народолюбивих, демократичних, поступових, гуманних ідей, які одушевляли й одушевляють ліпші частини нашої суспільності. Змістом Шевченкових свят стало не тільки засвідчення нашої вірності культу великого поета, але й вірності провідним ідеям його поезії.

М. Грушевський вважає, що у зв'язку з наближенням ювілейних дат: 50-х роковин смерті і 100-ліття уродин Кобзаря час взятися за спорудження йому пам'ятника не тільки во славу поета, а й во славу нашої національної ідеї. Всі часті української землі, – на його думку, – повинні взяти живу участь у здвигненні першого пам'ятника Шевченкові в серці нашої землі, на тих Дніпрових горах, до яких летів душею в тяжкій хвилі свого життя і мріяв положити на них своє серце, поточене великим горем українського народу. Енергійною роботою коло здвигнення його повинні наші краї об'явити свою вдячність безсмертному будителю українського життя, свій піетизм для його віщої творчості, свою вірність його заповітам. І заразом показати, що діло, зроблене ним, дало свій плід. Що Україна, збуджена дзвоном його струн, живе. Що розділені часті української землі вже зібралися в собор велик. Що вони стають уже одноцільним національним тілом, оживленим одним серцем, одною мислю, одною кров'ю і одним мозком⁴.

У статті “Два ювілеї” автор акцентує увагу сучасників на репресіях проти Шевченкового свята 1911 р. Він вважає, що це свято дало привід до справжнього походу на українство в Росії. Почалося від заборони в Росії львівських видань

⁴ Грушевський М. В сорок восьмі роковини Шевченка // Літературно-науковий Вістник. – Львів; Київ, 1909. – Річник XII. – Т. XLVI. – Кн. IV. – С. 3–6.

“Кобзаря”, а після констатування, що зміст його однаковий з “Кобзарем” російських видань, конфісковано і віддано під суд їх видавців. Святкування п’ятдесятиліття обставлено всякими труднощами. В Києві, з огляду на умови, якими його обставлено, українська громада зовсім зреклася святкування. В Одесі просто заборонено. Подібні відомості йдуть з інших міст. Поконфісковані передруки Шевченкових поезій. Розпочато похід проти пам’ятника Шевченка. І разом з тим ішла безконечна, безглузда, дика нагінка чорної преси на “мазепинство”, “український сепаратизм”, включно до викриття планів утворення незалежної української республіки під протекторатом Австрії й Німеччини. Ці дурниці, – каже автор, – зістаються при їх авторах. Але громадянство наше понесло зовсім реальну втрату – позбавлене вільного розповсюдження найдорожчої своєї книги. Чи зискала від того державна ідея, випущений на російській Україні за всі чотири роки в числі шістдесят тисяч, із загально доступної книги стає заборонним овочем, що цією забороною підчеркнено певні вірші, місця, вирази і надано їм в очах читачів особливу увагу і значення? – про це теж, мабуть, не буде двох думок.

На тім пункті, – вважає автор, – сама російська адміністрація має дуже багатий досвід. Ким був Мазепа в очах українського народу до анатеми, киненої на нього російським правительством? “Ляхом”, ворогом народу, мерзенним прислужником панським і московським? І тільки по анатемах, клятвах, всіх проявах терору на всяке мазепинство Мазепа виростає в очах пізніших поколінь українського шляхетства XVIII ст. на “ідеал патріота” українського, світлиці й церкви завішуються його портретами, а нові сучасні репресії на мазепинство встигли зробити Мазепу для закордонних українців найбільш дорогою і популярною, найбільш пієтизмом окруженою особою історичної України. Автор вважає, що такі наслідки матимуть всі заборони і репресії, на які російське начальство здобудеться на український національний рух.

Чи буде нове обкороєння “Кобзаря” цензурою? – запитує автор. А з яким же “Кобзарем” виростали покоління українців за тих сорок п’ять літ, що попередили вихід першого повного “Кобзаря”? І відповідає: Шевченкова поезія настільки суцільна, настільки органічна, настільки перейнята одним духом, що більше або менше гострі образи не міняють нічого в її загальнім характері. Та й без “Кобзаря”, що цілі десятиліття був знятий з книжного ринку, зростали ці самі крамольні настрої. Щоб убити те, що так жахає російських охоронителів, треба б знищити українське слово, українську пісню, український мотив навіть український акцент. Адже вигострене заборонами і терором національне почуття знаходить собі поживу в найбільш тонких і неможливих до вхоплення рисах. І всяка репресія, яка падатиме на обгострену двовіковими заборонами національну вражливість, тільки гостритиме її далі.

Автор продовжує, що в момент смерти Шевченка розуміння значення великого українського поета і взагалі ваги української національної творчості було доступне лише гурткам інтелігентів. Тепер на час публікації статті культ Шевченка і в його особі – культ національного слова незмінно поширився, охопив величезні маси пів-інтелігенції, іде сильно і незмінно в глибину народних мас⁵.

⁵ Грушевський М. Два ювілеї // Літературно-науковий Вістник. – 1911. – Т. 33. – С. 449–453.

У статті “Свято єднання” М. Грушевський наголошує, що Шевченкове свято стало традиційним днем єднання поступового українського громадянства з поступовими представниками інших народностей на ґрунті спільного пієтизму для великого українського поета й проголошених ним ідей. І це не тільки має свою традицію, освячену часом, а й глибоке оправдання в самому характері Шевченкової творчості. Ця творчість становить не лише найвищий національний скарб українського народу, але має велику вагу як високоцінне сполучення глибоко національних настроїв з такими ж настроями гуманності і загальнолюдської солідарності.

Автор вважає, що для українського народу має високу вартість передусім національна сторона Шевченкових поезій – це глибоке національне почуття, яке сплітає він із загальним гуманним і етичним настроєм. Закликаючи своїх земляків до самопізнання і національного обов’язку – пізнати і полюбити всім серцем “велику руїну” українського життя і віддати свою душу на службу їй, Шевченко далекий від відмежування цього національного життя від почувань і покликів загальнолюдських, від національної винятковості і ворожнечі. Широка солідарність спільних інтересів політичних, визвольних зостається його провідною ідеєю від кирило-методіївських програм його молодости до останніх днів, коли він накликає громадянства Росії до спільних заходів “громадою” коло розбудження “приспаної волі”...

Це той національний прапор, – на думку автора, – під котрий українське громадянство в Шевченків день скликає до єднання поступові елементи інших народів, готові лучити свої національні почуття зі щирим признанням народних прав інших народів і оборону своїх національних інтересів підпорядковувати принципам етичності й гуманності.

Українство, – продовжує автор, – досі могло сказати про себе, що воно зоставалося вірним цьому гуманному ідеалістичному націоналізмові великого поета

І воно повинно приложити всі старання, щоб зостатися і надалі вірним цьому заповітові свого поета і його етичним вимогам. Повинно пильно берегти чистоту свого прапора, перейнятого з рук свого народного пророка. Цього вимагають від нашого громадянства не тільки великі заповіді минулого, не тільки солідарність з кращими представниками свого народу, а й завдання його національного життя. В ім’я такого гуманного, націоналістичного націоналізму можна наликати до національної солідарності “непом’ящого родства” суспільно настроєного інтелігента – той власне елемент, який має вартість для нашого національного діла: відбудування української “великої руїни”. З ним і можна будувати “розсипану хramину” українського життя⁶.

Ось такі основні думки М. Грушевського про подвижницьку місію Т. Шевченка в справі національного виховання української спільноти. Своїми висновками в узагальнювальних працях галицького періоду наукової діяльності та публікаціями в галицькій періодиці, присвяченими Кобзареві, М. Грушевський істотно спричинився до популяризації національної ідеї Т. Шевченка й формування його культу в Галичині.

⁶ *Грушевський М.* Свято єднання // Літературно-науковий Вістник. – 1912. – Т. 57. – С. 475–478.